

Η Κασταμονή Πόντου και το Ρεμπέτικο. Από τον Οσμάν Σεπετσίογλου μέχρι τον Γιοβάν Τσαούς

(Ένα άρθρο με αφορμή κάποιες συζητήσεις με τον Μουαμμέρ Κετέντζογλου)

Εικόνα 1: Ο δικέφαλος αετός των Χετταίων

Κασταμονή. Γη αρχαιοελληνικών αποικιών. Αυτή η μάνα βυζαντινών αυτοκρατόρων, αυτή η σχεδόν ξεχασμένη γωνιά του Δυτικού Πόντου έπαιξε στο παρελθόν σημαντικό ρόλο στις υποθέσεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Βρίσκεται στην Παφλαγονία και υπήρξε η πατρίδα των Κομνηνών, των βυζαντινών αυτοκρατόρων που μαζί με τους Σελτζούκους Τούρκους τον 11^ο αιώνα έκαναν για έμβλημα τους ένα παλιό χιττίτικο σύμβολο, τον δικέφαλο αετό. Εικάζεται ότι το όνομα της Κασταμονής προέρχεται από τη σύνθετη ονομασία «Castra Comneni», δηλαδή το κάστρο των Κομνηνών. Η πόλη της Κασταμονής κατακτήθηκε πρώτα από τους Σελτζούκους και ύστερα από μία σύντομη επανάκτηση από τον Ιωάννη Κομνηνό πέρασε οριστικά στους Οθωμανούς το 1393.

Εικόνα 2. Το κάστρο της Κασταμονής

Λίγα λόγια για το βιλαέτι της Κασταμονής

Το βιλαέτι (περιφέρεια) της Κασταμονής πριν από την ίδρυση του μοντέρνου τουρκικού κράτους είχε 4 σαντζάκια (υποδιαίρεσεις του βιλαετίου): της Κασταμονής, του Μπόλου, των Γαγγρών και της Σινώπης.

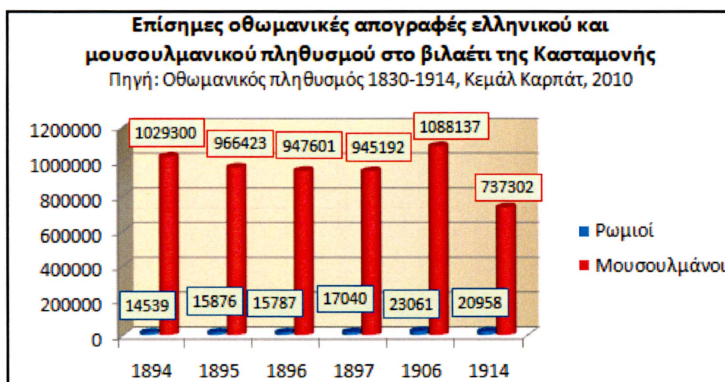
Εικόνα 3: Χάρτης του βιλαετίου της Κασταμονής στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Στην οθωμανική διοίκηση μια μεγάλη πόλη συνήθως «δάνειζε» το όνομα της στον καζά (νομός), στο σαντζάκι και στο βιλαέτι που υπάγονταν. Για παράδειγμα στη Μακεδονία είχαμε το βιλαέτι, το σαντζάκι, τον καζά

αλλά και την πόλη της Θεσσαλονίκης. Έτσι λοιπόν το βιλαέτι της Κασταμονής πήρε το όνομα του από την ομώνυμη πόλη όπου στην ακρόπολη του ήτανε κατά την παράδοση το κάστρο των Κομνηνών.

Το βιλαέτι της Κασταμονής στις αρχές του 20^{ου} αιώνα έχει έκταση 60.000 τ.χ., δηλαδή περίπου μισή Ελλάδα. Το 1/3 καλυπτόταν από δάση. Η γη σε αυτή τη περιοχή είναι πολύ εύφορη λόγω των συχνών βροχών. Οι κάτοικοι ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία, τη γεωργία και την παραγωγή οπωροκηπευτικών προϊόντων. Οι γεωργοί ή ορταντζήδες ήτανε φτωχοί. Ο αγάς της κάθε περιοχής τους δάνειζε ένα κομμάτι γης και κρατούσε για τον εαυτό του το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής. Στην Ποντοηράκλεια υπήρχαν ανθρακωρυχεία που τα εκμεταλευότανε το κράτος. Οι πυρετοί και η σύφιλη ήτανε πολύ διαδεδομένοι. Στις παράλιες πόλεις υπήρχαν ναυπηγεία και επαγγελματικές συντεχνίες. Το οδικό δίκτυο σε αυτό το βιλαέτι ήτανε φτωχό.

Σύμφωνα με τις οθωμανικές απογραφές του τέλους του 19^{ου} αλλά και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο ελληνικός πληθυσμός ήτανε γύρω στα 2% του συνολικού πληθυσμού. Ανάμεσα στο ένα εκατομύριο των κατοίκων του μόνο 15.000-20.000 ήτανε Έλληνες. Τα ίδια ποσοστά και πληθυσμό μας δίνει και ο Παντελής Κοντογιάννης στο βιβλίο του «Γεωγραφία της Μικράς Ασίας» που εκδόθηκε το 1921. Οι Έλληνες κατοικούσαν κυρίως στις ακόλουθες πόλεις: Κασταμονή (Kastamonu), Ποντοηράκλεια (Ereğli), Γάγγρα (Çankiri), Σινώπη (Sinop), Ινέπολις (Inebolu), Παρθένιον (Bartın), και Ζαφράμπολις (Safranbolu).

Εικόνα 4: Στατιστικές μουσουλμανικού και ελληνικού πληθυσμού στο βιλαέτι της Κασταμονής
Πηγή: Οθωμανικός πληθυσμός 1830-1914, Κεμάλ Καρπάτ, 2010

Βλέπουμε λοιπόν ότι το μουσουλμανικό στοιχείο είχε συντριπτική πλειοψηφία. Υποθέτω ότι ανάμεσα σε αυτούς περιλαμβάνονται και αυτοί που εξισλαμίσθηκαν. Στην Κασταμονή οι Έλληνες ζούσαν σε ένα περιβάλλον όπου ερχότανε σε επαφή με την παράδοση των Τούρκων και Γιουρούκων, τόσο των πόλεων όσο και της ενδοχώρας. Με τους τελευταίους η οθωμανική αυτοκρατορία είχε πολλά προβλήματα. Μάλιστα μέρος από αυτούς τους έστειλε τον 14^ο αιώνα από

το μπηλίκι του Καραμάν στη Μακεδονία και σε άλλες ελληνικές περιοχές για να κάμψει την αντίσταση τους. Αυτοί γύρισαν πίσω στην Τουρκία με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1924, με εξαίρεση τη Δυτική Θράκη.

Για τους Έλληνες της περιοχής πιστεύεται ότι κάποιοι είναι εξελληνισμένοι Παφλαγόνες, κάποιοι από άλλες περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας και κάποιοι είναι απόγονοι των κατοίκων των αρχαίων ελληνικών αποικιών. Για ένα χωριό μάλιστα το Τουχτ στο σαντζάκι των Γαγγρών ο Παντελής Κοντογιάννης μας λέει ότι αυτοχαρακτηρίζονταν ως «Ελλάνοι» ή «Ελλάνικοι». Η παρατήρηση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική δεδομένου ότι οι ορθόδοξοι χριστιανικοί πληθυσμοί κατά τη βυζαντινή και οθωμανική περίοδο αυτοαποκαλούνταν Ρωμαίοι ή Ρωμιοί.

Σήμερα στην Κασταμονή ο πληθυσμός δεν είναι ομοιογενής. Στα παράλια οι άνθρωποι έχουν εν γένει διαφορετικά χαρακτηριστικά και διαφορετικό τρόπο ζωής από στα βουνά και στην ενδοχώρα. Η ενδοχώρα είναι συντηρητική, σε αντίθεση με τα παράλια όπου το ελληνικό παρελθόν τους και τα μεταναστευτικά ρεύματα από τον Ανατολικό Πόντο και τον Καύκασο δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πιο δυτική στάση ζωής.

Το όνομα της Κασταμονής επιζεί στην Ελλάδα σε ένα αθωνικό μοναστήρι, τη Μονή Κασταμονίτου όπου λέγεται ότι το ίδρυσαν μοναχοί από την Κασταμονή. Επιζεί όμως και μέσα από τις μνήμες των ανθρώπων που ήρθαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μετά από το μεγάλο χαμό που συντάραξε την περιοχή μας. Ναι, η Κασταμονή είναι μία από τις αποκαλούμενες χαμένες, αλησμόνητες πατρίδες. Είναι όμως και η πατρίδα του ζειμπέκη Οσμάν Σεπετσιόγλου.

Μιά στιγμή! Υπάρχουν ζειμπέκες και σε άλλα μέρη εκτός από τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας; Ο Θωμάς Κοροβίνης στο βιβλίο του «οι ζειμπέκες της Μικράς Ασίας» το επιβεβαιώνει με τις έρευνες του. Το ίδιο μας λέει και ο Μουαμμέρ Κετέντζογλου, λάτρης του ζειμπέκικου, που πιστεύει μάλιστα ότι το ζειμπέκικο είναι κοινός ελληνοτουρκικός καρπός, γεννημένος από την δράση Γιουρούκων και Ρωμιών παρανόμων στα βουνά της Μικράς Ασίας. Οι ζειμπέκες ήταν απλωμένοι σε όλη τη Μικρά Ασία και όχι μόνο σε μία στενή γεωγραφική περιοχή.

Οι περισσότεροι από εμάς γνωρίζουν τον ζειμπέκη Τσακιτζή μαζί με το ομώνυμο τραγούδι. Αυτός ο διάσημος ζειμπέκας της περιοχής της Σμύρνης που προστάτευε γυναίκες και ορφανά ανεξάρτητα από την θρησκεία τους ήταν Εφέ, δηλαδή είχε τον ανώτατο βαθμό στην τάξη των ζειμπεκών. Ένας άλλος Εφέ ήταν και ο Οσμάν Σεπετσίογλου, ο γιος δηλαδή αυτού που έφτιαχνε σεπέτ, δηλαδή καλάθια. Η επίδραση του στην περιοχή της Κασταμονής ήταν τόσο, που σήμερα στην Τουρκία το ζειμπέκικο της Κασταμονής το λένε Σερετζιογλου Ζεγβεζι, δηλαδή Ζειμπέκικο Σεπετσίογλου. Ποιος ήταν όμως ο Οσμάν Σεπετσίογλου;

Σεπετσίογλου Οσμάν Εφέ

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Οσμάν ήταν ένας κατασκευαστής καλάθων που ζούσε στο χωριό Γιουκαρί Αβσάρ, δίπλα στην Κασταμονή. Εξησε την περίοδο του Μαχμούτ του δεύτερου, που ήταν ο Σουλτάνος της εποχής της Ελληνικής Επανάστασης. Η ιστορία του ξεκινάει όταν διαπληκτίζεται με έναν διάσημο παράνομο τον Ζιλελί Ρουστέμ, ο οποίος του ζητούσε λεφτά και καλάθια. Ο Οσμάν αρνήθηκε, λέγοντας του ότι είναι φτωχός. Ο Ζιλελί επιμένει, πιάνονται στα χέρια με αποτέλεσμα ο Οσμάν να τον σκοτώσει. Για να αποφύγει τη σύλληψη πήγε στο βουνό. Εκεί θα γίνει ζειμπέκας και στην πορεία θα ανέβει στην ιεραρχία των ζειμπεκών, όπου θα γίνει γνωστός ως Σεπετσίογλου Οσμάν Εφέ. Στη συνέχεια η παράδοση λέει ότι το δικαστήριο τον αθώνει για τον φόνο και εκεί αρχίζει το δεύτερο μέρος της ιστορίας.

Σε ένα πανηγύρι γνωρίζει την Αφέτ, κόρη του Μπέη Μουσταφά Ταχμιτσίογλου και την ερωτεύεται. Ο Μπέης που το καταλαβαίνει, εγκρίνει την σχέση και τον παίρνει στο σπίτι του. Εκεί όμως προσπαθεί να τον στρέψει ενάντια στον Σουλτάνο γιατί αυτός κατήργησε τον θεσμό των Γενίτσαρων. Ο Οσμάν αρνείται και φεύγει ξανά στο βουνό. Παράλληλα, ο Ταχμιτσίογλου τον καταγγέλλει στον Σουλτάνο σαν επαναστάτη με αποτέλεσμα ο Μαχμούτ ο δεύτερος να στείλει στρατεύματα εναντίον του. Όσο για την Αφέτ, συλλαμβάνεται και ρίχνεται στη φυλακή.

Η συνέχεια είναι μυθιστορηματική. Ο Οσμάν με 60 ζειμπέκες καταφέρνει να απελευθερώσει την Αφέτ από την φυλακή, αλλά ύστερα περικυκλώνεται από 1500 στρατιώτες, συλλαμβάνεται και στέλνεται αιχμάλωτος στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ταχμιτσίογλου όμως επαναστατεί ενάντια στον Σουλτάνο. Αφού λοιπόν ο Σουλτάνος κατάλαβε το λάθος του, σταματάει την ανταρσία του Ταχμιτσίογλου, απελευθερώνει τον Οσμάν οποίος και ζει μέχρι το τέλος της ζωής του ευτυχισμένος μαζί με την Αφέτ.

Ερώτας, μάχες, φυλακές, παιχνίδια εξουσίας και χαρούμενο τέλος. Σαν χολλυγουντιανή ταινία. Καθόλου παράξενο λοιπόν όπου γράφτηκαν τραγούδια για τον Οσμάν Εφέ. Ένα από τα πιο γνωστά είναι και το παρακάτω:

Σεπετσίογλου

*Σεπετσίογλου γλυκό παιδί της μάνας του
ακόμα αισθάνομαι τον πόνο στα χέρια μου Εφέ μου, βάι, βάι
έτσι ήταν γραμμένη η μοίρα μας*

*Ας υποκλιθούν τα βουνά
γιατί ο Οσμάν Εφέ έρχεται*

*Ας πάμε στην πλατεία του Κισλαονού
ο Εφέ μου άφησε τη ζώνη του να κρέμεται κάτω από τη στενή του μέση, βάι, βάι
τα αγόρια της Κασταμονής γίνονται δυνατά και γενναία*

<http://www.youtube.com/watch?v=JvPG2OwJlb8>

Σήμερα στην Κασταμονή ο Σεπετσιόγλου και οι ζεϊμπέκες έχουν γίνει λαϊκή παράδοση. Το τραγούδι αυτό παίζεται με νταούλια και ζουρνάδες και οι Κασταμονίτες άλλοτε το χορεύουν στα πανηγύρια αντικρουστά, άλλοτε ντύνονται με παραδοσιακές ζεϊμπέκικες φορεσιές οι οποίες διαφέρουν από τις φορεσιές των ζεϊμπέκιδων των παραλίων της Μικράς Ασίας. Μάλιστα, η ρυθμική δομή του ζεϊμπέκικου αυτού είναι το απτάλικο (βέβαια, ο όρος «απτάλικο» στην Τουρκία δεν υπάρχει). Κάποιες φορές ο χορός συνοδεύεται από τις πιστολιές των χορευτών στο ρυθμό του ζεϊμπέκικου.

http://www.youtube.com/watch?v=7BMvxV_i0IE

Ο Γιοβάν Τσαούς

Εικόνα 5: Ο Γιοβάν Τσαούς

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον έζησε και ο Γιοβάν Τσαούς ή Γιάννης Εϊτζιρίδης. Γεννήθηκε στο βιλαέτι της Κασταμονής το 1893 και υπηρέτησε στον οθωμανικό στρατό όπου και του κόλλησε το επίθετο «Τσαούς» που σημαίνει λοχίας. Ήταν φτασμένος μουσικός και κάποιες πληροφορίες αναφέρουν ότι είχε παίξει και για τον σουλτάνο, όπως και ο Αγάπιος Τομπούλης. Σαν μεγάλος μουσικός που ήταν υποθέτουμε ότι ήξερε καλά όχι μόνο τα ζεϊμπέκικα της Κασταμονής αλλά και τη υπόλοιπη μουσική παράδοση του τόπου του. Ποια από αυτήν την παράδοση πήρε στην Ελλάδα μαζί του; Και ποια από αυτά τα τραγούδια ενσωματώθηκαν στο μουσικό σώμα του Ρεμπέτικου; Ο Μουαμμέτ Κετέντζογλου μας επισήμανε ότι το τραγούδι του Γιοβάν Τσαούς ο «κατάδικος» είναι παρόμοιο με το παραδοσιακό τραγούδι της Κασταμονής «Üç guzel oturmuş iskambil oynar» που σημαίνει «Τρεις όμορφες κάθησαν να παίξουν χαρτιά»

Τρεις όμορφες κάθησαν να παίξουν χαρτιά

*Τρεις όμορφες κάθησαν να παίξουν χαρτιά
κάηκα αγάπη μου, αμάν
τ' αηδόνια έρχονται πάνω στα χαρτιά
μήπως όλος ο κόσμος όταν αγαπάει καίγεται έτσι;
κάηκα αγάπη μου, αμάν*

*Αχ, τα μαύρα σου τσουλούφια και ο άσπρος σου λαιμός
από γάλα σ'έκανε η μάνα σου; σαν το γάλα είσαι λευκή*

*Εφτιαξα κονάκια αγάπη μου, μεγάλα κονάκια
κάηκα αγάπη μου, αμάν
για τρεις μέρες και τρεις νύχτες δεν μπορούσα να κοιμηθώ σ'αυτά
και τι δε θα θυσίαζα για το βράδυ εκείνο που θα σε πάρω μες την αγκαλιά μου
κάηκα αγάπη μου, αμάν*

*Αχ, τα μαύρα σου τσουλούφια και ο άσπρος σου λαιμός
από γάλα σ'έκανε η μάνα σου; σαν το γάλα είσαι λευκή*

<http://www.youtube.com/watch?v=Rd9pjoaQZ-4&1>

Πράγματι ακούγοντας αυτό το τραγούδι δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε τη μουσική ομοιότητα με το τραγούδι «Ο κατάδικος» του Γιοβάν Τσαούς, παρόλη τη διαφορά στο ύφος της εκτέλεσης και τη διαφορετική εισαγωγή.

Ο κατάδικος

*Μες τη φυλακή, στ' Ανάπλι
μ' έριξαν κατάδικο
αμάν δικαστή βοήθεια
κι' αυτό είναι άδικο
αμάν δικαστή βοήθεια
κι' αυτό είναι άδικο
βρ' αμάν αμάν άδικο*

Δεν μπορούσα να βαστάξω
και να έχω αντεραστή
τον εσκότωσα και τώρα
είμαι μες τη φυλακή
τον εσκότωσα και τώρα
είμαι μες τη φυλακή
βρ' αμάν αμάν φυλακή

Άπονη, κακούργα ψεύτρα
τώρα ζήσε μοναχή
ο ένας βρίσκεται στο χώμα
κι εγώ μες τη φυλακή
ο ένας βρίσκεται στο χώμα
κι εγώ μες τη φυλακή
βρ' αμάν αμάν φυλακή

<http://www.youtube.com/watch?v=JpiZlLyj1c>

Είναι φανερό ότι ο Γιοβάν Τσαούς γνώριζε αυτή τη μελωδία, η οποία έδωσε τη βάση για να συνθέσει αυτό το καταπληκτικό μάγκικο τραγούδι.

Σημείωση πρώτη: οι στίχοι αλλάζουν. Ο ερωτικός καημός δεν έχει πλέον σαν φόντο τις ωραίες γυναίκες που παίζουν χαρτιά αλλά τις φυλακές στο Ανάπλι. Η εξύμνηση της γυναικείας ομορφιάς γίνεται κραυγή της γυναικείας απονιάς. Οι στίχοι είναι πλέον ρεμπέτικοι.

Αποφάσισα να ψάξω αν υπάρχουν κι άλλα τραγούδια όπου η σκούφια τους κρατάει από την Κασταμονή. Οσπου μια μέρα άκουσα το τραγούδι «Gür Çezmeden Sular İztim Ganmadım», που στα ελληνικά σημαίνει «Το νερό της πηγής Γκιρ δε με ξεδίψασε». Το μυαλό μου πήγε κατευθείαν στο τραγούδι του Γιοβάν Τσαούς «Γιοβάν Τσαούς». Επικοινωνήσα με τον Μουαμμέρ Κετέντζογλου γιατί ήθελα τη γνώμη του. Μου είπε ότι όντως φαίνεται ότι πρέπει να εμπνεύστηκε από αυτήν την παραδοσιακή μελωδία.

Το νερό της πηγής Γκιρ δε με ξεδίψασε

*Το νερό της πηγής Γκιρ δε με ξεδίψασε
εννιά φορές με τουφέκισαν, αλλά δεν πέθανα
σ' αυτόν τον κόσμο, απ' όλα όσα ήθελα τίποτα δεν έκανα*

*Αμάν Θεέ μου, πάρε απ' το μυαλό μου αυτόν το σεβντά
τα νιάτα μου τα φυλάκισε*

*Αυτόν το βράχο πρέπει να τον τρυπήσω πολλές φορές
πρέπει να ξέρουμε τι έχουμε μέσα στην καρδιά μας
που μπορώ να αντικρύσω την όλο νάζια αγάπη μου;*

*Αμάν Θεέ μου, πάρε απ' το μυαλό μου αυτόν το σεβντά
τα νιάτα μου τα φυλάκισε*

*Πηγαίνετε και δείτε ποια είναι η προίκα της
εχει τρία κεφαλομάντηλα, το ένα είναι αστραφτερό
τι έχει παραπάνω από μένα και δεν μου τη δίνουνε;*

*Αμάν Θεέ μου, πάρε απ' το μυαλό μου αυτόν το σεβντά
τα νιάτα μου τα φυλάκισε*

<http://www.youtube.com/watch?v=HjeNGh3q9TW>

Παρόλο που η εισαγωγή του ομώνυμου τραγουδιού του Γιοβάν Τσαούς είναι διαφορετική, εντούτις ακολουθεί τα ίδια αρμονικά μονοπάτια.

Γιοβάν Τσαούς

*Το μπουζούκι μου βαστάω
το ζεϊμπέκικο βαρώ
εμπρός φίλοι σηκωθείτε
και αρχίστε το χορό*

*Ο Γιοβάν Τσαούς βαράει
το μπουζούκι του γλυκά
κι η κιθάρα ακολουθάει
το ζεϊμπέκικο σιγά*

*Φέρε καπελά ρετσίνα
στον Τσαούση την υγεία
για να παίξει το μπουζούκι
να χορέψουν τα παιδιά*

<http://www.youtube.com/watch?v=cgGQ2Orp1z4>

Σημείωση δεύτερη: Οι στίχοι αλλάζουν. Το παραδοσιακό ερωτικό θέμα δίνει τη θέση του στο καπηλειό. Ο Γιοβάν Τσαούς βαστάει το μπουζούκι του, βαράει το ζεϊμπέκικο και οι φίλοι χορεύουν με τη ρετσίνα που σερβίρει ο καπελάς στην υγεία του Γιοβάν. Μεταφερόμαστε σε μια ρεμπέτικη βραδιά.

Μήπως πρέπει να εκπλαγούμε για τη σχέση μεταξύ αυτών των τραγουδιών; Κατά τη γνώμη μου όχι. Βρίσκω λογικό ένας καλλιτέχνης να μεταφέρει τη παράδοση του τόπου του και να εμπνέεται από αυτήν. Η αξία του Γιοβάν Τσαούς φαίνεται στο γεγονός ότι «αλλάζει» αυτές τις μελωδίες, τις δίνει αυτό το χαρακτηριστικό ύφος, τις εντάσσει στην ρεμπέτικη παράδοση.

Θεωρώ πιθανόν ότι κάποιος μπορεί να διαφωνήσει με αυτή την αντιστοίχιση. Δεν μπορεί όμως να διαφωνήσει με το γεγονός ότι αυτά τα τραγούδια του Γιοβάν Τσαούς έχουν μια τέτοια μελωδική γραμμή και ύφος που τα κάνει διαφορετικά από τα μάγκικα του Πειραιά. Κατά τη γνώμη μου είναι η επίδραση της Κασταμονής.

Κάποια άλλα τραγούδια

Είναι όμως μόνο ο Γιοβάν Τσαούς που μας μεταφέρει με το δικό του τρόπο ένα μέρος της μουσικής παράδοσης της Κασταμονής;

Στην Τουρκία υπάρχει ένα πολύ γνωστό το τραγούδι το «Çanakale içinde» που σημαίνει «Μέσα στο Τσανακαλέ». Η πόλη του Τσανακαλέ είναι η τούρκικη ονομασία για τα Δαρδανέλλια. Από αυτήν την πόλη ξεκινούσαν τα τούρκικα στρατεύματα για να πολεμήσουν στη μάχη της Καλλίπολης κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Σε αυτό το μεγάλο σφαγείο πάνω από 300,000 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους ή τραυματίστηκαν. Η μάχη αυτή έγινε το σύμβολο του πατριωτικού αγώνα για τους Τούρκους και περιγράφεται μέσα από τα μάτια ενός απλού στρατιώτη που ανεστενάζει για τα χαμένα νιάτα του πηγαίνοντας να συναντήσει τον εχθρό.

Μέσα στο Τσανακαλέ

*Μέσα στο Τσανακαλέ από το Αϊναλί Τσαρσί
μάννα εγώ φεύγω πάω να συναντήσω τον εχθρό
οφ, νιάτα μου, έι βαχ*

*Μέσα στο Τσανακαλέ με χτύπησαν
πριν την ώρα μου με ρίξαν μες τον τάφο
οφ, νιάτα μου, έι βαχ*

*Μέσα στο Τσανακαλέ με ένα παγούρι νερό
δεν υπάρχει πλέον ελπίδα για τις μανάδες και τους μπαμπάδες
οφ, νιάτα μου, έι βαχ*

*Μέσα στο Τσανακαλέ τα κυπαρίσσια είναι στη σειρά
οι λοχαγοί συμβουλεύουν τους στρατιώτες
οφ, νιάτα μου, έι βαχ*

Αυτό το τραγούδι υπάρχει σε όλες τις τούρκικες εκδηλώσεις για τον εορτασμό αυτής της μάχης. Ο Αριφ Σαγκ, ένας μεγάλος αλεβίτης μουσικός έχει δώσει μια πολύ καλή ερμηνεία στο Κιρκλαρελί (Σαράντα εκκλησιές) της Ανατολικής Θράκης με φόντο την τούρκικη σημαία και τον πανταχού παρών Κεμάλ Αττατούρκ, ο οποίος μάλιστα συμμετείχε σε αυτή τη μάχη.

<http://www.youtube.com/watch?v=JwHf9u-xmNA>

Ακούγοντας αυτό το τραγούδι διαπίστωσα ότι είναι ολόιδιο με το «Κατινάκι μου για σένα» του Κώστα Καρίπη από την Κωνσταντινούπολη που ήρθε κι αυτός πρόσφυγας στην Ελλάδα το 1922. Αυτός ο μεγάλος κιθαρίστας θεωρούνταν ήδη όταν ήρθε φτασμένος μουσικός. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε βάσιμα ότι ήξερε πολλά από τα παραδοσιακά τραγούδια της Μικράς Ασίας. Το τραγούδι αυτό έχει ερμηνευτεί από τον Αντώνη Νταλγκά, τη Ρίτα Αμπατζή αλλά και την Ρόζα Εσκενάζυ.

Κατινάκι μου για σένα

*Κατινάκι μου για σένα, με σκοτώσανε, άμαν, άμαν
Κατινάκι μου για σένα, με σκοτώσανε
μέσα στον τεκέ του Φώτη, με ξαπλώσανε,
αχ, αχ μανούλα μου αχ*

*Με βαρέσανε καλέ μου, ρε με μπαμπεσιά, άμαν, άμαν
με βαρέσανε καλέ μου, ρε με μπαμπεσιά
αχ, τρεις μαχαιριές μου δώσαν, μέσα στην καρδιά,
αχ, αχ μανούλα μου αχ*

*Κι έτσι χάθηκα για σένα, Κατινάκι μου, άμαν, άμαν
κι έτσι χάθηκα για σένα, Κατινάκι μου
απ' το νταβατζή που έχεις, βρε μανάκι μου,
αχ, αχ μανούλα μου αχ*

<http://www.youtube.com/watch?v=GA4CLEsWetQ>

Εικόνα 6: Ο Κώστας Καρίπης

Θέλησα να μοιραστώ αυτήν τη πληροφορία με τον Μουαμμέρ. Για μεγάλη μου έκπληξη μου είπε ότι αυτό το τραγούδι είναι παραδοσιακό της Κασταμονής, το οποίο μάλιστα έχει σλαβομακεδονική αλλά και αλβανική εκδοχή! Με άλλα λόγια αυτό το τραγούδι ταξίδεψε όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και πιο πάνω στα Βαλκάνια.

Ας δούμε τι ακριβώς λένε στην Τουρκία γι' αυτό το τραγούδι. Αυτό το οποίο πιστεύουν οι Τούρκοι μουσικολόγοι είναι ότι είναι ένα ανώνυμο παραδοσιακό τραγούδι από την Κασταμονή που γράφτηκε για τη μάχη της Καλλίπολης. Εδώ φυσικά υπάρχουν από μέρους μου πολλές ενστάσεις. Η πρώτη έχει σχέση με τη θεματολογία του τραγουδιού. Συνήθως τραγούδια που γράφονται για εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες δεν ταξιδεύουν σε άλλους γειτονικούς λαούς και μάλιστα αντίπαλους. Η δεύτερη ένσταση έχει να κάνει με την ημερομηνία όπου λέγεται ότι αυτό το τραγούδι εμφανίστηκε. Την περίοδο της μάχης της Καλλίπολης υπάρχουν δισκογραφικές εταιρείες όπου πλέον οι καλλιτέχνες μπορούν να βάζουν το όνομα τους σε μία δημιουργία τους. Αντίθετα, όχι μόνο δεν έχουμε το όνομα του συνθέτη, αλλά παράλληλα οι Τούρκοι μουσικολόγοι που ασχολήθηκαν στο παρελθόν το τοποθέτησαν στην Κασταμονή. Πως; Με ποια κριτήρια; Στην Τουρκία δεν υπάρχει ακόμα ικανοποιητική απάντηση.

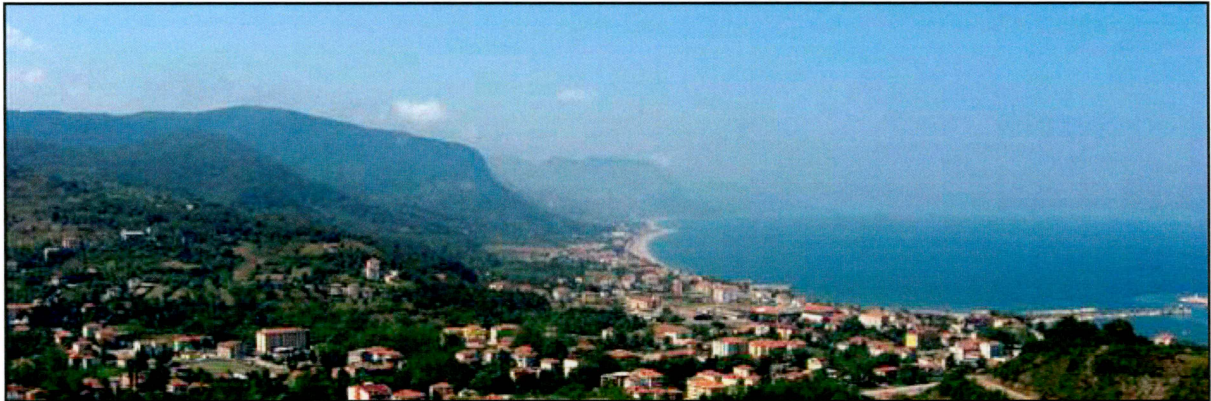
Για όλους αυτούς τους λόγους υποθέτω ότι η μελωδία του τραγουδιού είναι παλαιότερη και τοποθετείται στην Κασταμονή ακριβώς γιατί προέρχεται από εκεί. Πως όμως ένα παλαιότερο τραγούδι «εντυσε» αυτό το ηρωικό γεγονός; Ας μη ξεχνάμε ότι ο λαός εύκολα πατάει σε γνωστές αγαπημένες μελωδίες για να υμνήσει εθνικές επιτυχίες. «Τα καβουράκια» του Τσιτσάνη, ανεπίσημος ποδοσφαιρικός ύμνος της εθνικής μας στο Euro του 2004 μπορούν να μας το επιβεβαιώσουν.

Κατά τη γνώμη μου, οι αρχικοί σίχοι χάθηκαν εξαιτίας της μεγάλης αποδοχής που γνώρισε η νέα έκδοση. Αλλωστε αυτό δεν έχει συμβεί και στη δική μας παράδοση; Σε πόσα τραγούδια που πήραν οι Ρεμπέτες από τη λαϊκή παράδοση και γραμμοφώνησαν γνωρίζουμε τους παλαιότερους σίχους τους;

Σε αυτό το σημείο δεν μπορώ να μη σταθώ στη μεγάλη αντίθεση των σίχων μεταξύ ελληνικής και τουρκικής εκδοχής: ο Τούρκος χάνεται μέσα στη μάχη εκείνη που αποτελεί το σύμβολο της αντίστασης απέναντι στους Συμμάχους της Αντάντ. Η μάχη αυτή είναι για την τουρκική ιστορία το πρωίμιο της δημιουργίας του σημερινού τους κράτους. Σε αντιδιαστολή, ο Έλληνας χάνεται μέσα στον τεκέ, χτυπημένος μπαμπέσικα με τρεις μαχαιριές στην καρδιά. Αραγε ποιο βιβλίο ιστορίας μπορεί να περιγράψει καλύτερα την ψυχική διάθεση που επικρατούσε σε κάθε έθνος την περίοδο μετά το τέλος των πολέμων όσο αυτές οι δύο ερμηνείες;

Σημείωση τρίτη: Με τους σίχους του Καρίπη μεταφερόμαστε στους τεκέδες. Ερωτες, μαχαιρώματα, νταβατζήδες.

Θα αναφέρω ένα τελευταίο τραγούδι που μου επισημάνθηκε πάλι από τον Μουαμμέρ. Είναι ένα παραδοσιακό τραγούδι της Κασταμονής με τίτλο «Şu Cide'nin Çeşmesi», «Στη βρύση της Τζιντέ». Η Τσιντέ είναι το Κύτωρο, που βρίσκεται στα παράλια του Εύξεινου Πόντου ανατολικά μετά το Παρθένιο. Μάλιστα το αναφέρει ο Ξενοφώντας στην κάθοδο των Μυρίων (Κοτύωρα) και περιγράφεται από τον Στράβωνα στη Γεωγραφία του.

Εικόνα 7: Το Κύτωρο (Cide)

Στη βρύση της Τζιντέ

Στη βρύση της Τζιντέ
τρέχει γάργαρο νερό
ασε με να φύγω θείε μου
τα κορίτσια με περιμένουν

Αϊντε γιαβρί μου, είσαι σπίτι σου;
με περιμένεις ακόμα;
αϊντε γιαβρί μου, μέσα στο δάσος
έκαψες τη νιότη μου

Βάζοντας ένα φλιτζάνι στο ράφι
έβαλα μέσα ένα κοράλλι.
για την Χουριέ
θυσίασα μία ψυχή

Αϊντε γιαβρί μου, είσαι σπίτι σου;
με περιμένεις ακόμα;
αϊντε γιαβρί μου, μέσα στο δάσος
έκαψες τη νιότη μου

Το τραγούδι αυτό της Κασταμονής το βρίσκουμε στην Ελλάδα μέσα από την ερμηνεία της Ρόζας Εσκενάζυ.

Τα χανουμάκια

Μεσα στην πόλη βρίσκομαι
μες τα στενά σοκάκια
βλέπω κοπέλες όμορφες
όλο μικρό χανουμάκια

Βλέπω παιδούλες όμορφες
όλο μικρό χανουμάκια

Αμάν, αμάν, χανουμάκι,
έλα να γίνουμε ταιράκι
έλα να γίνουμε ταιράκι
όμορφό μου χανουμάκι

Τα χανουμάκια σαν περνούν
με λεβεντιά και νάζι
νέοι και γέροι μαραίνονται
μα εκείνες δεν τις νοιάζει

Ολος ο κόσμος τις κοιτούν
μα κείνες δεν τις νοιάζει

Αμαν αμαν χανουμάκι
όμορφο μου θαγιανάκι
όμορφο μου θαγιανάκι
αμάν αμάν, χανουμάκι

<http://www.youtube.com/watch?v=qwGRIDFQ6IA>

Σημείωση τέταρτη: σε αντίθεση με τα προηγούμενα τραγούδια, αυτό το τραγούδι που θεωρείται σήμερα παραδοσιακό της Μικράς Ασίας δεν έχει στίχους με παραβατικό ή «περιθωριακό» περιεχόμενο γιατί όπως φαίνεται έχει κρατήσει τους παραδοσιακούς του στίχους.

Κάποια συμπεράσματα

Τα τραγούδια της Κασταμονής που αναφέρθηκαν εδώ μας οδηγούν σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα. Καταρχήν βλέπουμε ότι μία από τις ρίζες της μουσικής που σήμερα καλώς ή κακώς αποκαλούμε Ρεμπέτικο βρίσκεται και στην Κασταμονή. Είναι μάλιστα πολύ πιθανό ότι εκτός από αυτά τα τραγούδια να υπάρχουν κι άλλα.

Βλέπουμε επίσης ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα παραδοσιακά τούρκικα τραγούδια λειτουργούν ως «απολιθώματα». Μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε κάποιες προηγούμενες μορφές τραγουδιών είτε αυτούσιες είτε αλλαγμένες. Αντίθετα, εαν θελήσει κανείς να κάνει παρόμοια δουλειά στο χώρο του μουρμούρικου ή αδέσποτου αλλά και μάγκικου τραγουδιού αυτά τα «απολιθώματα» δεν υπάρχουν, γιατί οι καινούργιες εκδόσεις τραγουδιών από τους συνθέτες του Ρεμπέτικου έσβησαν τις παλαιότερες αν υπήρξαν. Γι' αυτόν το λόγο, η μελέτη της τούρκικης μουσικής λαϊκής παράδοσης πιθανότατα μπορεί να απαντήσει σε κάποια από τα ερωτήματα που αφορούν τη δική μας μουσική λαϊκή παράδοση αλλά και το Ρεμπέτικο.

Ενα άλλο ερώτημα που τίθεται είναι γιατί κάποια τραγούδια της Κασταμονής να απλωθούν τόσο πολύ γεωγραφικά. Γι' αυτό μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε. Ίσως η γεωγραφική εγγύτητα με την Κωνσταντινούπολη και η ανάπτυξη εμπορικών αλλά και κατασκευαστικών δραστηριοτήτων να έπαιξε κάποιο ρόλο, ιδιαίτερα στο χώρο της Μικράς Ασίας. Ξέρουμε όμως για την επίδραση των προσφύγων, όπως ο Γιοβάν Τσαούς και ο Κώστας Καρίπης. Αν δεν είχαν έρθει στην Ελλάδα, «ο κατάδικος», ο «Γιοβάν Τσαούς» και το

«Κατινάκι μου για σένα», πολύ απλά, δε θα είχαν ηχογραφηθεί. Αν είχαν γίνει στη Μικρά Ασία θα είχαν άλλη μορφή, αφού δεν θα είχαν την πειραιώτικη επίδραση.

Μία άλλη παρατήρηση έχει να κάνει με τον τρόπο με τον οποίο τα τραγούδια, «ρεμπετοποιούνται». Διαπιστώνουμε ότι παραδοσιακά τραγούδια αποχτούν «περιθωριακό» ή παραβατικό περιεχόμενο ή μιλάνε για ανθρώπους που ζούνε στο αποκαλούμενο «περιθώριο». Γίνεται λοιπόν φανερό πόσο επιπόλαιο αλλά και παραπλανητικό είναι να κρίνει κανείς το Ρεμπέτικο μέσα από την παραβατικότητα των στίχων του. Να τονίσω βέβαια εδώ ότι τα ρεμπέτικα τραγούδια στο σύνολο τους δεν είναι παραβατικού ή «περιθωριακού» περιεχομένου. Παρολ' αυτά, πολύ συχνά έτσι χαρακτηρίστηκαν και σαν τέτοια κυνηγήθηκαν.

Ο Γιώργος Μουφλουζέλης μας λέει ότι οι συνθέτες πάτησαν πάνω στη λαϊκή παράδοση. Στην περίπτωση όμως της Κασταμονής βλέπουμε ότι αυτή η παράδοση δεν είναι αποκλειστικά ελληνική. Όμως, οι Έλληνες συνθέτες δώσανε τις δικές τους ερμηνείες με αποτέλεσμα τα τραγούδια αυτά να θεωρούνται αλλά και να είναι πλέον ελληνικά. Να προσθέσω επίσης εδώ ότι μπορεί αυτά τα τραγούδια σήμερα να αποτελούν μέρος της τούρκικης λαϊκής παράδοσης, αλλά δεν γνωρίζουμε και αυτά με την σειρά τους πόσο βαθιά χάνονται στον χρόνο.

Επίλογος

Τι μας δείχνει λοιπόν αυτό το μικρό δείγμα τραγουδιών από την Κασταμονή;

Καταρχήν διαπιστώνουμε ότι οι δημιουργοί του Ρεμπέτικου λειτουργούν και ως δημιουργικός ΦΟΡΕΑΣ μακραίωνης και πλατιάς παράδοσης. Σε αντίθεση με τη δημοτική παράδοση που την περίοδο εκείνη έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της, εκείνοι συνεχίζουν. Το γιατί αποτέλεσαν τον φορέα αυτοί και όχι κάποιοι άλλοι δημιουργοί είναι ένα θέμα που σηκώνει μεγάλη συζήτηση. Μία πιθανή εξήγηση είναι η καθυστερημένη ένταξη τους στην ιδεολογία των σύγχρονων εθνικών κρατών, γεγονός που τους επέτρεπε να ενσωματώνουν διάφορα στοιχεία στη μουσική τους χωρίς ενοχές και προκαταλήψεις. Η λογοκρισία του Μεταξά θέλοντας να προστατέψει την ελληνική «καθαρότητα» στη μουσική απαγόρευσε τα ανατολίζοντα μακάμια. Ο Γιοβάν Τσαούς, περήφανος και ασυμβίβαστος, δεν ξαναηχογράφησε, ενώ οι περισσότεροι δημιουργοί προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα.

Τελειώνοντας, δεν μπορώ να μη σταθώ στη δημιουργική δύναμη του Ρεμπέτικου. Τη δυνατότητα του δηλαδή να αντλεί χυμούς από την ευρύτερη παράδοση της περιοχής και να δίνει καρπό σε μία νέα δημιουργία. Αυτή εμπερικλείει τουλάχιστον στην πρώτη χρονική περίοδο του Ρεμπέτικου την ελληνική ερμηνεία της μουσικής που ονομάζουμε μουσική της Ανατολικής Μεσογείου. Ο Τσιτσάνης θα έρθει αργότερα.